

GABRIEL MARCEL I OČUVANJE OSOBNOSTI U INTERSUBJEKTIVNIM ODNOSIMA

<https://doi.org/10.47960/2831-0322.2023.2.27.129>

Sažetak

U ovome se radu proučava jedna od temeljnih tema kojima se bavio Gabriel Marcel. Riječ je o intesubjektivnosti koja se po mišljenju ovoga francuskog filozofa ostvaruje samo onda kada smo dostupni (disponibilé) jedni drugima, odnosno kada jedni druge možemo doživjeti kao subjekte, konkretnije – osobe. Postavljajući kao glavno pitanje pridonosi li Marcelovo učenje očuvanju autentičnosti osoba, dolazi se do pozitivnoga zaključka. Život, kako ga vidi Marcel, utemeljen je na iskustvu stečenu zahvaljujući tijelu, zajedništvu, komunikaciji i odnosima s drugima. Marcel smatra da je moguće vjerovati da je drugi svjesno biće, a opet ne vidjeti i ne doživjeti drugoga kao takva. Otuda zaključak da čovjek drugoga doživljava kao subjekt samo kada ga doživljava kao su-biće. Marcel dodatno pita što znači doživjeti drugoga kao subjekt, ali i što znači biti viđen kao subjekt iz očista nekoga drugog subjekta. Odgovarajući na to pitanje, on kritizira tradicionalno kartezijansko poimanje uma zaključujući da je intersubjektivnost čak i više od samosvijesti. Da bi se dobio cjelovit uvid u Marcelovo shvaćanje intersubjektivnih odnosa, bilo je nužno elaborirati i najvažnije pojmove s tim u vezi – utjelovljenje, bitak u situaciji, dostupnost i stvaralačka vjernost.

Ključne riječi: *egzistencija; subjekt; utjelovljenje; dostupnost; intersubjektivnost; stvaralačka vjernost.*

Uvod

Pojam intersubjektivnosti, u osnovnome značenju „moj autentični odnos s drugima u kojemu vidim ili doživljavam drugoga kao subjekt“, imao je važnu ulogu u filozofiji egzistencije kojoj je

ITA LUČIN*

MATE BUNTIĆ**

ZDRAVKO
PERIĆ***

Pregledni članak

Review article

UDK: 1 Marcel G

111.11

Primljeno: 11. listopada
2023.

* dr. sc. Ita Lučin, doc.,
Filozofski fakultet Sve-
učilišta u Mostaru, ita.
lucin@ff.sum.ba

** dr. sc. Mate Buntić, izv.
prof., Filozofski fakultet
Sveučilišta u Mostaru,
mate.buntic@ff.sum.ba

*** dr. sc. Zdravko Perić,
doc., Filozofski fakultet
Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku,
zperic@ffos.hr

u određenoj mjeri pripadao i Gabriel Marcel. Tako shvaćena, intersubjektivnost se ne može uklopiti u prethodne teorijske, sustavne filozofije. Zato većina filozofa egzistencije počinje od deskripcije jastava kao „egzistirajućih individuuma“ koji aktivno djeluju u konkretnu društvenome i povijesnome kontekstu. U tome surjeću mnogi od njih kritiziraju tehnokraciju masivnoga društva koja je dovela do pojave konformizma i obezličnja (posebice Heidegger, Jaspers i Ortega y Gasset) uključujući i atomički individualizam koji subjekte porobljuje i lišava dubokoga osjećaja povezanosti i obligacije prema drugome, na što posebno upozorava Marcel.

Marcel naime svoju filozofsku potragu započinje nezadovoljan ranijim filozofskim učenjima koja nisu naglašavala autentičnost i osobno, proživljeno iskustvo. Nasuprot sve većemu usredotočavanju na ljudski život unutar materijalističkoga i tehnološkoga društva od sredine prošloga stoljeća naovamo Marcel pokušava ponovno povezati pojam osobe s dubljim značenjem egzistencije utemeljene na našim iskustvima s drugima, kao i potrazi za smislom izvan našega tijela, u nečemu većemu od nas samih. Takvo promišljanje uključuje ideju bivanja u situaciji i pojam konteksta u kojemu subjekt živi i djeluje, kao i pojam transcencije za kojom žudi. Upravo se ovoj potrebi za transcencijom treba približiti i tražiti je u misteriju, pri čemu je nužno razlikovati *bivstvovanje* koje je kvalitativno, tajnovito i intimno od *imanja* koje je kvantitativno, izračunljivo, odjelito od jastva. Problemi su to o kojima, služeći se mnoštvom primjera, Marcel govori u svojim djelima *Bivstvovanje i imanje*, *Misterij bitka* i *Metafizički dnevnik*. On naglašava kako je izvorna filozofija esencijalno filozofija prisutnosti i komunikacije.

1. Utjelovljena egzistencija koja biva u situaciji

Kao svojevrsan spoj fenomenologije, egzistencijalizma, idealizma i empirizma koji se združuju u neobičnu simbiozu Marcelova filozofija izmiče klasičnoj klasifikaciji filozofskih usmjerenja. Stoga se nužno nameće pitanje što Marcel podrazumijeva pod filozofijom i koja je metoda po njegovu mišljenju svojstvena ovoj misaonoj djelatnosti. Marcel je u više navrata rekao da su na njegovu filozofiju najviše utjecali Platon, Schelling i Schopenhauer, iako je neko vrijeme bio ozbiljno zainteresiran za postkantovsku filozofiju koju je

proučavao u Njemačkoj.¹ Iz njegovih se djela daje zaključiti kako filozofsko mišljenje nije puko izvođenje zaključaka iz zadanih premisa, nego je posljedak neprestane čovjekove misaone kreativnosti. Otkada je papa Pio XII. u enciklici *Humani generis* osudio egzistencijalizam kao pogriješno učenje, Gabriel Marcel, kao tada obraćenik na katoličanstvo, sebe je više nazivao novosokratovcem negoli egzistencijalistom, poglavito stoga što nije htio da se njegova filozofija dovodi u vezu sa smjerom kojemu je pripadao Jean-Paul Sartre.

U novome misaonom okviru Marcel svoju filozofiju usmjerava prema pojmu tajnovite prisutnosti – za njega *biti* znači *biti u prisutnosti bitka*.² Ta pak spoznaja nije tek puka informacija, nego je predosjećaj koji je i prva inteligibilna emanacija iz samoga bitka. Budući da je bitak dostupan našem cjelokupnom jastvu, a naše znanje izvire iz jastva, slobodno se može reći da je i sâm bitak prezentan našem znanju.

Uputi li se Marcelu prigovor da time ne definira bitak po sebi, ili mu se barem postavi pitanje kako je moguće sigurno znanje o prisutnosti bitka, on će jednostavno odgovoriti da nismo toliko hrabri reći kako nismo sigurni da postojimo, točnije – da je prisutnost bitka jednako tajnovita kao i prisutnost nas samih (na oboje se može ukazati, ali ne i priopćiti ih).³ Upravo je *ja* mjesto gdje bitak načinja sebi ulazak te su *ja* i bitak dvije strane jednoga te istoga misterija. Izrečeno isključivom disjunkcijom: „Ili zaista ne postoji iskustvo o bitku ili nam je to iskustvo zaista dodijeljeno.“⁴ Time Marcel želi naglasiti koliko ulogu u njegovoj filozofiji imaju ljudsko iskustvo i konkretizacija.

Kako bi potkrijepio svoje mišljenje, Marcel se oslanja na tvrdnju da je moje *ja* uvijek bivanje u situaciji. Njegovo je početno polazište otklon od idealizma i pokušaja subsumiranja ljudske misli pod raznorazne sustave idealističke filozofije. Izricanje konačne stvarnosti ne može se izvesti pomoću čiste misli, pomoću odvojenoga i univerzalnoga subjekta. Razlog je pak tomu to što subjekt i postoji samo unutar te realnosti, kao i totalitet te konkretne stvarnosti od koje se pokušava odijeliti i koju pokušava objektivno, znanstveno proučiti i podvesti je pod kategorije iz kojih će dalje provoditi hladnu

¹ Usp. Gabriel Marcel, *The philosophy of existentialism*, The Citadel press, New York, 1970., str. 104-106.

² Usp. Kenneth T. Gallagher, *The philosophy of Gabriel Marcel*, Cluny Media edition, Providence, Rhode Island, 2020., str. 3.

³ Usp. Gabriel Marcel, *Bivstvovanje i imanje* (I. dio: *Metafizički dnevnik*), prev. Marin Cvijović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989., str. 9.

⁴ Usp. isto, str. 24.

i strogu dedukciju.⁵ Analogno tomu Marcel zaključuje da sustav kao takav pretpostavlja objektivnoga promatrača s takvim neangažiranim umom koji nije zatvoren u panorami koju ima obuhvatiti u cjelini i objektivno. Da bi imao tu mogućnost, mora moći stajati izvan horizonta koji pokušava proučiti,⁶ a to nije moguće. U svijetu smo i iz njega, dok živimo, ne možemo izići. Dakle ako se istina ne može pronaći odjeljivanjem od situacije u kojoj se nalazimo, od stvarnosti kojom smo obuhvaćeni, onda iz toga proizlazi da je pronalazimo samo u situaciji,⁷ odnosno u kontekstu ili, heideggerovski rečeno, bivanjem u svijetu.

Zadaća je također pronaći nesumnjivu početnu točku u filozofiji. Marcel će to učiniti odbacujući najprije Descartesovu racionalističku dihotomiju između *res cogitans* i *res extensa*. Nazvati *misleće ja* egzistentnim, a protežno i sve što je eksterno dovesti u sumnju za Marcela je pogriješno. Descartesovo *misleće ja* prekida „pupčanu vrpcu“ koja ga veže za *res extensa*. Čak i nakon dokazivanja da je taj svijet također supstancijalan još se uvijek mora pronaći put natrag, do same egzistencije subjekta i njegove čvrste veze sa svijetom.⁸ Po Marcelovu mišljenju egzistencija nije neki demonstrandum; ona je od samoga početka tu ili nije nikako. On se pita kako je moguće da se *ja* u potpunosti odijelim od stvarnosti? Očišćeno od svake povezanosti s iskustvenim, što je *ja*? Samo sjecište apstraktnih mislećih formâ, ničije *ja*, samo *ja* općenito, svijet konstruiran od tih uopćenih jastava samo je formalni važeći svijet propozicija, ali on uopće nije egzistentan. Ono što postoji ujedno je i ono što je prisutno za utjelovljenu svijest. Arhimedova točka egzistencijalno nesumnjivoga od kojega Marcel polazi upravo je *ja* kao utjelovljenost koja se očituje u svijetu.⁹ Time dolazimo do definicije utjelovljenoga bivstvovanja (*l'être incarné*): „biti utjelovljen znači očitovati se kao tijelo, kao ovo tijelo ovdje, a da se pri tom ipak ne mogu s njime poistovjetiti, no također ni od njega razlikovati“¹⁰. Dakle nezamisliv je stav po kojemu se *ja* može smjestiti izvan ili pokraj tijela koje mi pripada, odnosno „neostvarivo je takvo razutjelovljenje“¹¹.

⁵ Usp. K. T. Gallagher, n. dj., str. 16.

⁶ Usp. G. Marcel, *The Mystery of being: I. Reflection and mystery*, Henry Regnery Company, Chicago, 1950., str. 133.

⁷ Usp. G. Marcel, *Bivstvovanje i imanje* (I. dio...), str. 13.

⁸ Usp. isto, str. 23.

⁹ Usp. K. T. Gaallagher, n. dj., str. 19.

¹⁰ G. Marcel, *Od neprihvatanja do zaziva: Pokušaj konkretne filozofije*, prev. Marko Kovačević, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 26.

¹¹ Isto.

Filozofija bi se trebala baviti upravo tim *ja*. *Ja* u konkretnoj situaciji, s mojom prošlošću, okruženjem, obitelji, koje Marcel obuhvaća u učenju o jastvu, stvarnost je koje se upravo Descartesov *cogitans* odriče. Tijelo je posrednik između jastva i stvarnoga svijeta kojemu pripadam. Pri tome Marcel smatra da se odbijanje dualnosti između tijela i duše odnosi samo na nemogućnost objektivnoga prosuđivanja o njihovu odnosu.¹² Da bi takvo prosuđivanje bilo moguće, *ja* bi se trebalo uspeti iznad horizonta svoga tijela kako bi o njemu objektivno prosuđivalo i kako bi spoznaje koje promiču čiste logičke sudove u metafizičkome prijeporu o odnosu duše i tijela kao odjelitih stvarnosti bile uopće valjane. Vidi se da to nije slučaj prihvati li se postavka da je *ja* cjelovito samo ako je utjelovljeno i kao takvo se nalazi i egzistira u konkretnoj situaciji. Budući da je utjelovljenje središnja danost metafizike, kako će Marcel reći u naslovu prvoga poglavlja svoga djela *Od neprihvatanja do zaziva*, kao i u prvome poglavlju *Metafizičkoga dnevnika*, ono je kamen temeljac i sintagme moga *bivanja-u-situaciji*. Uvjerenje u utjelovljenost prirode jastva istodobno je i uvjerenje u egzistenciju svijeta. *Ja* u formulaciji *ja egzistiram* nije ego koje je izolirano od svijeta, nego *ja* u svijetu, *ja* čije utjelovljenje nije upotpunjeno unutar svojih vlastitih granica, nego bivajući zajedno s cijelim svijetom. Time ono *ja egzistiram* Marcel zapravo proširuje u afirmaciju stava da *svijet*, kao univerzum, *postoji*.

Ovdje valja naglasiti i sličnost s Heideggerovim promišljanjem o subjektu koji uvijek, kako smatra i dobar poznavatelj filozofije egzistencije Jean Wahl, kreira svijet oko sebe, izlazi i izvan sebe, ali nikada iz svijeta; on osvjetljuje svijet, ne pronalazi ga kao zgotovljenu danost, nego je svijet posvjetovljen subjektom.¹³ No postavimo li pitanje kako se naša tjelesnost aktualizira u tome svijetu, Marcel će odgovoriti – pomoću osjetilnosti. Ta osjetilnost nije shvaćena u empirističkome smislu kao recepcija, već kao neposredna participacija u bivanju. Upravo se ova participacija može nazrijeti kao katapult u realizam, kojim filozof izbjegava solipsizam i individualizam, zbog kojih su kritizirani svi filozofi egzistencije, počevši od Kiekegaarda do Heideggera. Ovdje ono *biti* znači *participirati* u bivanju. Nikada ne možemo izolirati ono u čemu participiramo od nas samih kao participijenata.

¹² Usp. K. T. Gaallagher, n. dj., str. 20.

¹³ „Subject ‘worlds’ a world, for the world is not found ready-made but is worlded by the subject.“ Jean Wahl, *Philosophies of existence*, Routledge, London – New York, 2019., str. 6.

Marcel nadalje jastvu pridijeva svojstvo nesamostalnosti. No to ne znači da sam propusan za druge. Time se hoće reći da *ja* jesam prisutan u svijetu pomoću protežnosti, ali razlog zbog kojega sam prisutan jest zajedništvo. Izrečeno u maksimi *esse est co-esse* referira se na tezu da mi je tijelo dano kao *prisutnost-u-svijetu*,¹⁴ ali, slažući se s Andersonom, to znači da mi je moja osoba dana kao *prisutnost–u-zajedništvu*, čime polazište metafizike ne bi trebalo biti Descartesovo *ja mislim*, nego *mi jesmo*.¹⁵

2. Subjekt kao dostupni bitak

Na pitanje kada sebe vidim kao subjekt, kao osobu, a ne samo kao neku stvar ili objekt, Marcel pronalazi odgovor u iskustvima koja više nisu apstraktna, već konkretna i potpuna. Obično smo egocentrični i mislimo da svijet postoji za nas. Oblikujući se kao osobe, shvaćamo da je drugi još jedno „središte“, baš kao i mi, a to je ono što znači vidjeti nekoga kao subjekt.¹⁶ Marcel u svojim djelima uvijek naglašava da nije dovoljno vjerovati kako je drugi subjekt pa ga zatim doživljavati i tretirati kao takva. Drugoga je potrebno *vidjeti kao su-biće* da bismo u potpunosti shvatili kako je drugi središte iskustva kao što smo i sami. Jedna osoba vidi da druga postoji za sebe i ne može se kategorizirati kao stvar jer je osoba slobodno biće. No vidjeti drugoga kao su-biće možemo samo uz pomoć vrline otvorenosti koju Marcel iskazuje pojmom *disponibilité*¹⁷ (pojam koji nije u potpunosti prevodiv izvan francuskoga jezika, ali bi najpribližnije označavao *dostupnost*, *raspoloživost* ili *biti otvoren prema*, *biti na usluzi*, *biti spreman odgovoriti*). Osoba koja je dostupna gostoljubiva je prema drugome; vrata njezine duše uvijek su odškrinuta za drugoga. Raspoloživost, dostupnost ostvaruje se u djelima ljubavi, nade i divljenja.

Divljenje pretpostavlja nadilaženje samoga sebe, što će reći da osoba nije hermetički zatvoren sustav, nego je otvorena za objavu i za zajedništvo. A ako je, kako Marcel rezonira, metafizika moguća samo u zajedništvu, onda je nemogućnost divljenja metafizička pogriješka i oznaka nedostupnoga čovjeka,

¹⁴ Usp. K. T. Gallagher, n. dj. str. 25.

¹⁵ Usp. Thomas C. Anderson, *A commentary on Gabriel Marcel's The mystery of being*, Marquette University Press, Milwaukee, 2006., str. 104.

¹⁶ Usp. Johnny B. O'Malley, *The fellowship of being: An essay on the concept of person in the philosophy of Gabriel Marcel*, Martinus Nijhoff, Haag, 1966., str. 84.

¹⁷ Usp. G. Marcel, *Homo viator*, prev. Emma Craufurd, Henry Regnery company, Chicago, 1951., str. 24.

što znači da on ne može biti metafizičar.¹⁸ Valja napomenuti da Marcel ne odbacuje stavove empirijskih znanosti o objektima niti negira narav objekta. On zapravo pokušava ukazati na ograničenja znanstvenoga pristupa kada je riječ o pitanjima poput: *Je li drugi vrijedan moga povjerenja?* ili *Tko sam ja?*, a da pri tome iz jednadžbe ne isključe upravo mene kao takva.

Možemo se složiti s dobrim poznavateljem Marcelove filozofije Clydeom Paxom kako je stav da svijest ne može zanijekati egzistenciju korijen ontološke poniznosti koja je nužna vrlina metafizičara.¹⁹ Naime čovjek doživljava drugoga kao bližnjega kada osjeća brigu i simpatiju prema drugome, a to se događa samo kada je dostupan drugome jer je tada istinski zainteresiran za njega. S druge strane nedostupnost nas izolira od drugih i dovodi nas do iluzije da smo jedino središte na svijetu. Dostupnost nam pak omogućuje povezivanje i komunikaciju s drugima tjerajući nas da ih vidimo onakvima kakvi jesu: kao središta poput nas.²⁰ Ovaj stav također potvrđuje da se na tuđe osobnosti gleda kao na autentične subjekte čije se dostojanstvo čuva, a ne sublimira u svoje *ja*. Dakle dostupnost je jamstvo očuvanja osobnosti svih dionika u međusobnim odnosima.

Nadalje intersubjektivnost se događa u susretu dvaju subjekata pri čemu svaki od njih onoga druga prepoznaje onakvim kakav on uistinu jest.²¹ Međutim ako jedan od njih nije dostupan, onda on drugoga ne vidi kao subjekt čak i ako vjeruje da je on svjesno biće. Odnosi s drugima koji su izvan dostupnosti nisu intersubjektivni jer se dva subjekta ne prepoznaju kao subjekti. No kada su oba subjekta dostupna, među njima postoji pravi odnos jer se međusobno prepoznaju kao su-bića te jedan na drugoga utječu poglavito u komunikaciji.²²

Dostupnost je važna jer omogućuje autentičnost. No Marcel smatra da je za naše postojanje uloga intersubjektivnosti još važnija: ona nam omogućuje znanje o sebi. Autor Malbois interpretira taj stav činjenicom da se *ja* treba okrenuti drugomu kako bi znalo što je ono, a to vrijedi čak i za *ja* koje je najviše usredotočeno na sebe i ne uzima druge kao središte poput sebe. Tko je

¹⁸ Usp. G. Marcel, *Od neprihvatanja do zaziva...*, str. 56- 57.

¹⁹ Usp. Clyde Pax, *An existential approach to God: A study of Gabriel Marcel*, Martinus Nijhof, The Hague, 1972., str. 32.

²⁰ Usp. B. O'Malley, *The fellowship of being...*, str. 97.

²¹ Usp. Sonia Kruks, *Situation and human existence: Freedom, subjectivity and society*, Routledge, London – New York, 2019., str. 38.

²² Usp. isto.

egocentričan nije autentičan. To, po Marcelovu mišljenju, implicira da osoba mora biti dostupna kako bi znala što je ona uistinu. Postoje stvarnosti koje možemo znati samo o sebi, a do širega razumijevanja samih sebe možemo doći samo preko drugih i samo u onoj mjeri u kojoj s njima njegujemo živopisan odnos, kao da nas pokreće milosrđe.²³

U djelu *Homo viator* Marcel postavlja pitanje kako *ja* sâm prepoznajem sebe kao osobu, a ne samo kao percipirajući subjekt. Pravilnim promišljanjem sebe kao osobe Marcel smatra upravo htijenje osobe da se suoči sa situacijom, da vrijednuje i bude odgovorna. Odgovornost pretpostavlja odnos prema sebi, ali i prema drugima.²⁴ U modernomu dobu individuum dopušta da bude obilježen kao atom, kao statistička jedinica, gotovo potpuno bezlična, čime postaje anonimna entitet. Tomu nasuprot stoji činjenica da je u prirodi osobe neposredno se sučeliti sa svakom danom situacijom te donositi odluke u određenome trenutku.²⁵ Moglo bi se reći: tvrdim da sam osoba služeći se formulacijom *ja hoću* (ovo ili ono) pod pretpostavkom da sam odgovoran za ono što činim i govorim. A time sam odgovoran i prema drugima pa je to najispravnija veza koja je neraskidiva. Nadalje to znači da, gleda li se na drugu osobu kao na mehanizam koji je izvanjski onomu *ja*, ne će doći do istinskoga upoznavanja. Tada se o osobi može imati samo izvanjsko znanje, ali ne i o onome što osoba uistinu jest. To implicira zaključak da se znanje o individualnome biću ne može razdvojiti od ljubavi i milosrđa po kojemu se biće prihvaća u potpunosti kao jedinstveno i vrijedno našega truda i vremena te kao slika samoga Boga.²⁶

Bog je u Marcelovu promišljanju Apsolutni *Ti*, Bitak, Transcendencija²⁷, koja je i sama bit intersubjektivnosti. Naime intersubjektivni odnosi zahtijevaju bezuvjetnost u smislu potpuna predanja drugomu, no u isto se vrijeme takvi odnosi sami po sebi ne mogu održati. Zbog toga Marcel smatra da trebaju imati svoj izvor u Bogu koji je Apsolutni *Ti*. Osobe se oblikuju u

²³ Usp. Elodie Malbois, „Gabriel Marcel: Intersubjectivity as Reciprocal Availability“, u: Luis Aguiar de Sousa – Ana Falcato (ur.), *Phenomenological Approaches to Intersubjectivity and Values*, Cambridge Scholar Publishing, Cambridge, 2019., str. 18.

²⁴ Usp. G. Marcel, *Homo viator*, str. 21-22.

²⁵ Usp. isto, str. 23.

²⁶ Usp. isto.

²⁷ Usp. G. Marcel, *The Mystery of Being: II. Faith and Reality*, The Harvill Press, London, 1951., str. 173; 187-188.

intersubjektivnome odnosu sve dok pronalaze krajnje ostvarenje istih odnosa u Bogu, i to u ljubavi, vjeri i nadi.

Dakle pristupamo drugoj osobi, ne samo zbog odgovornosti koju prema njoj osjećamo nego i zbog ljubavi i milosrđa kojima poštujemo Božju volju i poziv, što je ujedno i jamstvo očuvanja naše osobne autentičnosti. Autentična osoba zna da nije potpuna ako je sama ili ako je okrenuta sama sebi; za nju je nužno da se okrene drugima i da im bude dostupna.

Marcel smatra da se nikada ne smijemo smatrati nedvojbeno stvarnijim od drugih – jer jedino i možemo egzistirati u punoći iskustva koja nije privatna, već transsubjektivna. Gallagher smatra da Marcela osobito zanima autentično ontološko zajedništvo, u kojemu nam je drugi dan kao *ti*, a ne kao neki *on*, kao prisutnost koja nije shvaćena kao objektivizirajući bitak koji stoji ispred nas i ne tiče nas se. Kada se otvaramo onome *ti* u iskrenu osobnome *susretu*, dostižemo stadij ontološkoga zajedništva i taj je put do zajedništva očitovanje rada naše slobode.²⁸

Može se također dodati da onaj *ti* koji je meni prisutan izmiče svakoj vrsti karakterizacije. U tome susretu nije važno tko je taj *ti*, kakvo mu je podrijetlo, koje talente ima ili pak što posjeduje. Tek onaj drugi (*on*) pripada polju karakterizacije, svođenja na sadržaj, što predstavlja formu objektivizacije koja je suprotna prisutnosti. U komentarima Marcelova djela *Misterij bitka* Anderson će reći da *ja* u svojoj ultimativnoj realnosti transcendiraju svaku deskripciju i prosuđivanje; *ja* nikada ne može biti *ono*, isto kao što *ti* ne može biti neki *on*. *Ti* se može samo osjećati kao su-prisutnost.²⁹ I ovdje se vidi da Marcel nema nikakvu namjeru osobama oduzimati u susretu ništa od njihove autentičnosti jer taj susret želi nadići sve karakteristike objektivizacije.

Ključnom točkom razmišljanja o drugome može se smatrati postavku da *ja* sa svim svojim potencijalima ne može doživjeti aktualizaciju bez zajedništva, odnosno bez odnosa s drugima, bez komunikacije s onim *ti*. Ako nikada nisam bio prisutan drugima, onda je moje *ja* amorfna mogućnost, a ne aktualizacija, dakle bilo kakvo oformljivanje bilo bi nemoguće. Konstituiraju me moji odnosi s drugima.

²⁸ Usp. K. T. Gallagher, n. dj., str. 26.

²⁹ Usp. C. T. Anderson, n. dj., str. 108.

3. Intersubjektivnost kao egzistencijalna amplituda

Po Marcelovu mišljenju svaki egocentrizam koji gleda na druge kao na objekte koji su prijatnija njegovu *ja* preprjeka je intersubjektivizmu koji on zagovara kada govori o relaciji s drugima, a koji predstavlja odnos subjekta sa subjektom, a ne subjekta s objektom.

Intersubjektivna relacija jest relacija subjekata ili jastava koji se prepoznaju kao jedinstvena, slobodna i samosvjesna bića koja posjeduju intrinzičnu vrijednost. Marcel će reći da su to relacije subjekta koji jest s drugima, za razliku od predmeta koji mogu biti jedan pored drugoga, ali nemaju mogućnost „biti sa“.³⁰ Takva relacija uistinu povezuje i ujedinjuje subjekte na ontološkoj razini pa oni negiraju sebe kao jednostavne, odjelite predmete ili izolirane individume. Zbog toga je za Marcela, kako je već naglašeno, metafizika nemoguća bez uključivanja fenomena zajedništva. To zajedništvo on smatra unutarnjim jer ono kao rezultat ima promjenu u svim subjektima u vezi – u njihovim osjećajima, samorazumijevanju, samoevaluaciji, pa čak i u izboru smjera i smisla njihovih života.

Za razliku od subjekata stvari također mogu utjecati jedne na druge, ali samo ekternalno. No kakvi su to zapravo utjecaji? Utjecaji subjekata jednih na druge variraju. Osobe s kojima smo najintimnije vezani – supružnici, djeca, obitelji i bliski prijatelji – imaju iznimno velik i vanjski i unutarnji utjecaj. No takve veze nisu sjedinjenje u jedno te isto biće niti bića ostaju potpuno odvojena jedna od drugih. Bića su sjedinjena tek u nadosobnome iskustvu, gdje njihov integritet nije poništen već osnažen, a njihova veza predstavlja plodonosan vitalni milje iz kojega crpe svoju snagu, bez obzira je li se zajedno radi na nekome projektu, na nekome problemu ili na intimnim područjima ljubavi.³¹ Budući da u intersubjektivnim vezama osobe jedne drugima nisu prijatnija nego podrška, Marcel nas poziva na suzbijanje egoizma jer se samo tako ostvaruje otvorenost i dostupnost.

U svome djelu *Misterij bitka* (IX. Poglavlje: „Zajedništvo“) Marcel dolazi do zaključka da samo iskustva u kojima smo osobno uključeni otkrivaju međusobnu konstituciju koja je analogna strukturi egzistencije.³² Time se hoće reći da isto kao što subjekt postoji prihvaćajući drugoga istodobno kao

³⁰ Usp. G. Marcel, *The Mystery of being: I. Reflection...*, str. 177.

³¹ Usp. isto, str. 182.

³² Usp. isto, str. 181.

konstitutivni i diferencirajući princip, tako i osoba stvara sebe u bivanju samo „primanjem“ drugih osoba koje su prepoznate kao različite od nje same. Biti prisutan i na raspolaganju drugima nije pasivno primanje nego aktivno davanje. Otvorenost prema drugomu združena je sa spoznajom da samo zajedničkom prisutnošću i jesmo osobe uopće. A samo u zajedništvu osoba prisutnih jedni drugima bitak uopće jest.³³ Moglo bi se sažeto reći da je jedan od temeljnih zadataka Marcelove filozofije ponovno postavljanje održive veze među ljudima. Prisutnost i otvorenost osobe prema drugomu ne znači nijekanje osobne individualnosti, ali znači odbijanje poimanja osobe kao bitka u sebi samome i za sebe samoga. To nadalje upućuje na stav da postajem prisutan drugoj osobi zbog činjenice da sam utjelovljen. To je utjelovljenje temelj iz kojega je moguća aktualizacija intersubjektivnosti.

Intersubjektivna je veza različita od veze u kojoj imamo percepciju objekta ili objektivno znanje o drugim osobama. Clyd Pax uočava Marcelovu zanimljivu formulaciju percipiranja objekta. Ona se može izraziti trokutastom figurom: *ja* – još jedan subjekt – objekt o kome je riječ. U toj konstelaciji ne promatram sebe kao onoga koji je u svijetu i objekt je odvojen od samoga subjekta. No kada sam osoba prisutna drugoj osobi, tada dijalog postaje dijadičko jedinstvo.³⁴ Marcel taj dijalog shvaća kao osobni susret između *ja* i *ti* (ne neki bezlični *on*) koji mogu postati *mi*. Međutim za njega postoji i konjunkcija između egzistencije i slobode, samim time što *ja*, iako fizički stojim blizu druge osobe, mogu ne otvoriti se prema toj osobi. Otvorim li se prema njoj, stvaram zajedništvo koje je realnost konstruirana slobodnim izborom i kao takva uzmiče demonstrativnomu i objektivnomu.

Zašto? Pax smatra da samo postavljajući pitanje: *Zašto ga voliš?* svaki odgovor prijašnje metafizike u svijetu osobnih susreta postaje nedostatan bez obzira koliko iscrpan bio.³⁵ No Marcel nudi novo rješenje uvodeći pojam stvaralačke vjernosti. Naime ako odbijamo odgovoriti na prilike koje su nam dostupne, time izdajemo, iznevjeravamo realnost jer Marcel upravo bitak naziva *mjestom vjernosti*. Kako Marcel dolazi do takvih zaključaka i postavaka?

Kao i drugoga, ja sebe, kaže Marcel, mogu promatrati kao neki mehanizam i staviti si kao glavni zadatak kontrolirati ga što bolje, odnosno gledati na životni problem kao na problem s opipljivim rezultatima. To je moguće dokle

³³ Usp. isto, str. 183-184.

³⁴ Usp. C. Pax, n. dj., str. 40.

³⁵ Usp. isto, str. 41-42.

god znam da slobodno odlučujem o svojim aktima kao i načinu na koji rješavam problem.³⁶ Darove koje mi je Bog povjerio iznevjerit ću ako sam pasivan i ako me instruirala okolina kojoj se pokoravam. Tada bivam instrumentaliziran i odbacujem dar slobodnoga djelovanja. Princip koji nam je dan da taj dar njegujemo i prepoznamo jest dostupnost (*desponsibilit *). Tko je, za razliku od egoista, otvoren prema svemu što je pred njim, on poseže za nečim iznad sebe i povezuje svoje postojanje s uzrokom većim od sebe, istodobno ga čineći svojim.³⁷ U tome je upravo snaga kreacije, kreativne vjernosti. Zahvaljujući vjernosti ja transcendiram svoje postajanje i dostižem svoje biće. No biće koje dostižem nije biće koje je već bilo tu, nego je ono tu samo ako ja posežem za njim. To znači da je jastvo koje otkriva vjernost ujedno i jastvo koje *stvara* vjernost, a Marcel je naziva *stvaralačka vjernost*.³⁸

Nužnost intencionalnosti vjernosti nije u očuvanju samopoštovanja jastva, njezina je os usmjerena prema drugome. Dva su konstitutivna dijela ove kompleksne ideje stvaralačke vrijednosti: problem koji postavlja vjernost i odgovor dan pomoću kreativnosti. Marcel će to jezgrovito objasniti: „Kako bih mogao provjeriti početno uvjerenje koje je na neki način temelj moje vjernosti? (...) čini se da ovo vodi u začarani krug. U principu, da bih se komu posvetio, moram poznavati sebe, ali je činjenica da zaista poznajem sebe tek kada sam se komu posvetio.“³⁹ Dakle Marcel smatra da je svojevrsno jamstvo vjernosti moguće zato što su raspoloživost ili dostupnost i kreativnost povezane ideje.⁴⁰

Biti dostupan drugomu znači vjerovati u drugoga, dati sebe na raspolaganje drugome i zadržati otvorenost iste dostupnosti. Stvaralačka vjernost sastoji se u aktivnome održavanju sebe u stanju otvorenosti i propusnosti, u volji da ostanemo otvoreni prema drugomu i otvoreni dotoku prisutnosti drugoga. Potvrdu tomu nalazimo u odjeljku iz Marcelova djela *Creative fidelity*: „Činjenica je da kada se obvežem, u načelu jamčim da se ta obveza više ne će dovoditi u pitanje. I jasno je kako ta aktivna volja da se nešto ponovno ne dovodi u pitanje intervenira kao bitan element pri određivanju onoga što će

³⁶ Usp. G. Marcel, *Homo viator*, str. 24.

³⁷ Usp. isto.

³⁸ Usp. G. Marcel, *Od neprihvatanja do zaziva...*, str. 183.

³⁹ G. Marcel, *Creative fidelity*, Fordham university press, New York, 2002., str. 163. („How can I test the initial assurance that is somehow the ground of my fidelity? (...) this appears to lead to a vicious circle. In principle, to commit myself I must know myself, but the fact is I really only know myself when I have committed myself.“)

⁴⁰ Usp. isto, str. 53.

zapravo biti slučaj (...) tjera me na smišljanje određenoga načina življenja (...) koji zovem kreativna vjernost.⁴¹

Stvaralačka se vjernost pak uvijek dotiče nade. Jedini način na koji je neograničena predanost subjekta zamisliva jest ako crpi snagu iz nečega što je više od njega samoga, iz poziva na nešto veće, nešto transcendentno, a taj je poziv – nada. Opravdano je upitati se može li nam nada pružiti temelj koji omogućuje ljudima, koji su radikalno uvjetovani, često nestalni i općenito slabi, preuzimanje obveze koja je bezuvjetna? Marcel priznaje: „Možda bi trebalo reći da zapravo vjernost nikada ne može biti bezuvjetna, osim kada je riječ o vjeri, međutim, moramo dodati, da ona teži bezuvjetnosti.“⁴² Ti se stavovi navode poradi utvrđivanja činjenice kako bi prihvaćanjem bezuvjetne vjernosti osobe u isti mah izgubile pravo na izbor, odnosno ne bi više bile slobodne, a za Marcela je to preduvjet ulaženja u intersubjektivne odnose.

Nadalje Marcel u djelu *Homo viator* ističe da osobnost istovremeno ne može biti odvojena od akata pomoću kojih se razvija i ovisnosti o redu koji joj je superioran. Značenje ove superiornosti odnosi se na poziv odozgor i naš odgovor na Božji poziv. Dakle osobnost konstantno otkriva red ili ga stvara te refleksijom uviđa da razumsko prosuđivanje ne može određivati tu granicu.⁴³ Time se hoće reći kako se osobnost ne smije izjednačavati s nekim objektom za koji možemo reći *ono je tu*, niti se nalazi ispred našega vidnog polja da bismo je uočavali kao čisti objekt koji je predmet znanstvene analize. Osobnost možemo shvaćati samo kao utjelovljenu, međutim u njezinoj je biti da se nikada ne fiksira u ovome posebnom utjelovljenju. Razlog tomu pronalazimo u promišljanju kako osobnost participira u neiscrpnj punini bitka iz kojega izvire.⁴⁴

U djelu *Čovjek protiv masovnog društva* Marcel razmatra opcije očuvanja intersubjektivnosti u procesu borbe čovjeka s tehničkim napretkom i manipulativnim totalitarnim sustavima. Tu kao i u prethodnim djelima zaključuje da se osobnost očituje u ideji služenja.⁴⁵ Služenje se pak ne može odnositi na

⁴¹ Isto, str. 162. („The fact is that when I commit myself, I grant in principle that the commitment will not again be put into question. And it is clear that this active volition not to question something again, intervenes as an essential element in the determination of what in fact will be the case (...) it bids me to invent a certain *modus vivendi* (...) what I call creative fidelity.“)

⁴² G. Marcel, *Homo viator*, str. 133.

⁴³ Usp. isto, str. 25.

⁴⁴ Usp. isto, str. 26.

⁴⁵ Usp. G. Marcel, *Man against mass society*, Henry Regnery Company, Chicago, 1952., str. 142.

strojeve ni ljude promatrane s gledišta mehaničkih procesa. Služenje uzmiče pred mehaničkim i dostiže puninu svoga bitka u pojmu *bratstva* (*fraternité*).

Treba imati na umu da se Marcel ne poziva na pojam jednakosti kako su to činili za vrijeme Francuske revolucije. Jednakost je naime okrenuta prema sebi i sublimirana je stavom *ja sam jednako dobar kao ti*, a bratstvo stavom *ti si moj brat*, i uvijek je okrenut prema vani, prema dugomu. Svijest, koja je tada okrenuta prema drugomu, ne traga za pitanjima koliko ja vrijedim i vrijedim li koliko i moj susjed.⁴⁶ Ona nikada ne upada u takvu zamku. Čini se da se takva svijest projicira prema drugoj osobi, prema susjedu i rezultira osjećajem iskrene radosti u kojoj nestaju antagonizam i usporedba. Taj osjećaj pripada redu divljenja, a divljenje pripada nečemu što je povjerljivo, dok povjerljivo opet može biti samo kreativno. Biti kreativan uvijek implicira ideju otvorenosti prema drugima, bilo da se postupa prema principu samilosti (*agápe*), bilo prema principu privrženosti (*philia*).⁴⁷ Može se reći kako održanju međuljudskih odnosa prethodi dostupnost subjekata koji u procesu služenja zadržavaju svoju kreativnost, dakle ni u kojemu slučaju ne gube dio sebe.

Marcelovo učenje o intersubjektivnosti naišlo je na određene kritike, ali i odobravanja. Primjera radi nigerijski autor Joseph Ekonga u nedavnome istraživanju Marcelova učenja o odnosima među ljudima zaključuje da je ono zapravo moguće samo u idealnome svijetu, ali da nije ostvarivo u realnome svijetu – u svijetu sebičnih, fragmentiranih i slomljenih ljudi.⁴⁸ Međutim kao pozitivan primjer utjecaja Marcelova učenja o međuljudskim odnosima može se istaknuti popularizacija Marcelovih stavova u Latinskoj Americi, gdje su njegova djela prevedena na španjolski već ranih sedamdesetih godinama prošloga stoljeća,⁴⁹ a filozofi poput Alberta Wagnera de Reyna i Louisa Villora⁵⁰ reanimiraju njegove kršćanske stavove o autentičnoj osobnosti i zajedništvu.

Svojom formulacijom subjektivnosti koja je uvijek u situaciji Marcelovo učenje može biti dobra podloga i postmodernim teoretičarima. Njegovo mišljenje o subjektu i intersubjektivnim vezama moglo bi, kako primjećuje

⁴⁶ Usp. isto, str. 154-155.

⁴⁷ Usp. isto, str. 27.

⁴⁸ Usp. Joseph T. Ekong, „Experimenting on Gabriel Marcel’s Idea of ‘Creative Fidelity’ in a World of Brokenness and Fragmentation: An Appraisal“, *Saudi Journal of Humanities and Social Sciences*, 7 (2022.) 9, str. 411.

⁴⁹ Usp. Felicity Joseph – Jack Reynolds – Ashley Woodward (ur.), *The Bloomsbury companion to existentialism*, Bloomsbury, London – New York, 2014., str. 221.

⁵⁰ Usp. isto, str. 230.

Steven Crowell,⁵¹ ispuniti prazninu između postmodernista, dekonstruktivista i filozofa koji promišljaju o de-centralizaciji subjekta, kritizirajući pritom moć subjekta da konstruira stvarnost, poput Freuda, De Saussurea, Deridde, Foucaulta. Očuvanjem i centralizacijom subjekta u intersubjektivnim odnosima dalo bi se riješiti i neke od njihovih problema.

Zaključak

Cilj je ovoga istraživanja bio istražiti Marcelovo poimanje egzistencije i načine na koje se ona obistinjuje. Marcel smatra da egzistirati znači očitovati se svijetu i očitovati se u svijetu. Time se osjetilnost radije razumije kao neposredno bivanje u svijetu nego primanje poruka izvan osjetilnoga bića. Također se ukazalo na to da Marcel i utjelovljenje promatra kao vrstu svjesne prisutnosti, a ne kao puko posjedovanje tijela.

Marcel smatra da, usprkos snažnomu iskušenju da to ne učini, svatko tko je dostupan drugima i nastoji biti vjeran postiže radost autentičnoga postojanja. Prisutnost pak uključuje „stvaranje“ sebe u drugome, ne oblikujući drugoga na svoju sliku i priliku, nego potvrđujući njegovu jedinstvenost i stavljajući ga na raspolaganje mojoj darovitosti tijela, uma i duše. Time je potvrđena teza o očuvanju osobnosti u intersubjektivnim odnosima.

Može se reći da je Marcel odbijao reducirati jastvo na supstanciju koja je ili mentalna ili fizička. Proces samoostvarenja uvijek je „dijaloški“. Time se Marcel pokušao suprotstaviti tendenciji samogubljenja u suvremenome životu. Tek formuliranjem i prakticiranjem koherentnoga načina života, koje pruža osnovu za smisleno intersubjektivno djelovanje, ostvaruje se autentičnost osoba i čuva se njihovo dostojanstvo.

⁵¹ Usp. Steven Crowell (ur.), *The Cambridge companion to existentialism*, Cambridge University press, New York, 2012., str. 12.

GABRIEL MARCEL AND PERSONALITY PRESERVATION IN INTERSUBJECTIVE RELATIONS

Sažetak

This paper analyses one of the key topics that Gabriel Marcel was occupied with, namely intersubjectivity, that according to this French philosopher can be realised only when we are mutually available (disponibilité), in other words when we can experience each other as a subject, or to be more precise as a person. The main question „Does Marcel’s teaching contribute to the preservation of authenticity of persons?“ has a positive answer. Life, as seen by Marcel, is based on experience acquired thanks to the body, communion, communication and relations with the others. Marcel thinks that it is possible to believe that the other person is a conscious being, without seeing and experiencing them as such. Therefrom the conclusion that a person experiences the others as a subject only when they experience them as a co-being. Additionally Marcel questions what it means to experience the others as a subject, but also what it means to be seen as a subject from the perspective of some other subject. Answering that question he criticizes the traditional Cartesian understanding of mind. Furthermore he concludes that intersubjectivity is more than selfconsciousness. In order to acquire a complete insight into Marcel’s understanding of intersubjective relations we had to elaborate the most important related terminology – embodiment, being in situation, availability and creative fidelity.

Keywords: *existence; subject; embodiment; availability; intersubjectivity; creative fidelity.*